

Japans expansionsmodell: Kontroll och konkurrens

JOHN EKSTRÖM

Japan passerade 1968 Tyskland, Storbritannien och Frankrike och intar med en bruttonationalprodukt om 133 miljarder dollars andra plats i västvärlden efter USA. En tillväxt om 10 procent per år anser man i Japan möjlig för åtskillig tid framåt. Därmed kommer Japan att successivt under 70-talet alltmera framstå såsom den bredvid USA viktigaste ekonomiska stormakten. Den japanska expansionen har utmärkts både av strikt samhällskontroll och ohämmad marknadskonkurrens.

Vad innebär det som sker nu i Japan, politiskt och ekonomiskt, för Europa och världen i övrigt; vad har den japanska ekonomin som vi i väst saknar? En besökare upplever starkt relevansen i Economist's undran för något år sedan: "när skall Japan börja uppträda som den ekonomiska världsmakt det redan är?"

Några dagars vistelse i Japan bestyrker många av de i väst vanliga föreställningarna om Japan, tex som ett utvecklingsland fullt i färd och tom gott på väg att förvandla sig till ett västerländskt samhälle. Paradoxalt nog är det den yttre miljön som ger besökaren i Tokyo en stark känsla av att vara i en västerländsk storstad. Några veckors vistelse i Japan, med tillfälle till samtal och samvaro med ledande personer i förvaltning, näringsliv och undervisningsväsen, företagsbesök och resor utanför Tokyo räcker emellertid för att den västerländske besökaren skall sätta ifråga det mesta av sin etablerade uppfattning av Japan. Man lämnar Japan utan några slutgiltiga svar men med många frågor, frågor som lika mycket riktas mot den egna referensramen.

Det är många barriärer som möter de som söker "förstå" och "förklara" Japan av idag: först en språklig, sedan en kulturell. Utanför en mycket liten krets av specialister är vi för all kunskap om Japan hänvisade till sekundärt ma-

terial. Å ena sidan engelskspråkiga tidningar, tidskrifter och "sammanfattningar" skrivna av japaner på tvivelaktig engelska och utan hänsyn till den västerländske läsarens annorlunda föreställningsram. Å andra sidan rapporter och berättelser från ambassader, utlandsjournalister och "missioner" av skilda slag, som har att registrera vad som sker men som "ser" detta med sina ögon och genom sina värderingar.

Det kan antas att vad som passerar igenom ett sådant kommunikationsnät, så snart man lämnar det rent beskrivande, blir åtskilligt förvanskat eller i varje fall inte särskilt nyanserat. De personliga kontakterna med japanerna silas genom samma dubbla filter, och de stannar ofast — trots ytterst angenäma yttre former — inom ramen för det uppenbara och det konventionella — vilket är något mycket mera begränsat i Japan än i dagens Europa. Kanske var det detta som Kipling egentligen menade med att öst och väst aldrig möts?

Denna — och en efterföljande — artikel utgör ingen analys med svaren på alla de i sammanhanget relevanta frågorna. Diskussionen och synpunkterna avser emellertid att ge en motivering till konklusionen att de japanska prognoserna om fortsatt expansion med i stort sett oförminskad intensitet utgör en plausibel arbetshypotes för 70-talet för alla dem som är

Nya expansionsindustrier har steg för steg fört utvecklingen vidare inom det japanska näringslivet. Transistorapparater, televisionsapparater och elektriska hushållsapparater har blivit exportframgångar tack vare storserieproduktion, som möjliggjorde lågprisavsättning i USA och Europa.

intresserade eller blir berörda av den japanska utvecklingen.

Vad är det då man ser i Japan som är oversägligt? Jo, först att Japan blivit ett konsumtionssamhälle. Körbärsblom, geishor och Mt Fuji har i japanska researrangörers program kommit att inta samma plats som handmålade dalahästar och midnattssol i Sverige. Kameror, transistorradio och supertankers har blivit symbolerna för den otroligt snabba expansionen efter kriget, vilken man med rätta är stolt över och gärna visar upp.

Ända fram till andra världskrigets slut var Japans sociala struktur och konsumtionsstandard inte mycket annorlunda än i det feudala samhälle, som öppnades mot omvärlden så sent som för hundra år sedan. Den tunga industri som växt fram — järn och stål, maskinindustri och skeppsvarv — var helt inriktad på att bygga upp Japans militärmakt och i hög grad redan då baserad på teknisk skicklighet och kvalificerad arbetskraft. Flottan som förstörde Pearl Harbor var inte produkten av ett underutvecklat agrarland.

Konsumtionsvaruindustrin hade till uppgift att skaffa valutor för den nödvändiga råvaru-

importen och överflödade världsmarknaden med billiga "japanvaror" av textil, läder och trä. Då den hade gott om arbetskraft till låga löner men ingen karaktärsskapande egen hemmamarknad kom den att inriktas på enkla standardvaror och västerländsk kopiering. Den tillverkade för exportmarknaden som Hongkongindustrin gör idag.

Denna situation vändes efter kriget nära nog upp och ned — ett drag som, av tillfälligheternas spel eller ekonomiskt snille, tycks ha gett den perfekta självgenererande expansionsmodellen. Den tunga industrin, efter kapitulationen utan sysselsättning som följd av fredsavtalets avrustningsförpliktelse men i övrig intakt, gick på export. Den besatt uppenbara komparativa fördelar beträffande teknik, utbildningsnivå och organisation, vilka inte förut utnyttjats kommersiellt. Ett i förhållande till konkurrenterna relativt lågt löneläge utgjorde naturligtvis ingen belastning.

Bidragande till den successtory, som vi bäst känner för stål- och varvsindustrierna, var dock en klar prioritering i den statliga politiken samt den amerikanska ockupationsmyndighetens bistånd — medvetet såsom genom teknisk hjälp

och beställningar till varven och omedvetet såsom genom upplösningen av zabatsu-grupperna.

Medvinden från ökad sysselsättning och stigande löner i exportindustrin gav en andra expansionsväg genom att konsumtionsvaruindustrierna fick den växande hemmamarknad som de saknat och den traditionella småindustrin för första gången en expansionschans.

Japanska ekonomer har påvisat, att den snabba volymtillväxten och därmed följande stor-driftsfördelar utgjort det dominerande elementet i den anmärkningsvärda och varaktiga produktivetsförbättringen under tioårsperioden efter 1955 (genomsnittligt 10 procent per år att jämföras med USA 3,5 och Sverige knappt 5 procent).

Mera uppseendeväckande än denna första återuppbyggnads- och take off-fas — och för framtidsbedömningen mera väsentlig — är det fortsatta dynamiska tillväxtförloppet i den japanska ekonomin. Nya "expansionsindustrier" har steg för steg tillkommit och övertagit momentet i expansionen.

• Transistorboom

Först elektronikgruppen: japanska transistorer presenterades 1955 endast några månader efter amerikanarnas, och på några år hade de små bärbara radioapparaterna utvecklats till en japansk världsartikel. Transistorboomen följdes 1960 av en televisionsboom. Olympiåret 1964 producerades 5 miljoner apparater, varav 4 miljoner för den inhemska marknaden. Redan 1966—67 kom färgtelevisionen med nya marknadsincitament. Japan hade 1968 beträffande televisionstäthet passerat alla europeiska länder utom Sverige och Storbritannien.

Elektronikfasen — som innefattar hela sortimentet av elektriska apparater för hushålls- och privat bruk — karaktäriseras (och förklaras?) av högt tekniskt kunnande vad gäller konstruktionen och av masstillverkning av användningsmässigt sett fullgoda artiklar. Den inhemska avsättningen lade grunden, och exportframgångarna följde av att storserieproduktionen (och lönerna) möjliggjorde lanseringen av produkter som prismässigt var nya på konsumtionsmarknaderna i USA och Europa.

Den senaste fasen i Japans industriexpansion koncentreras kring kemisk industri och bilindustri. På den kemiska sidan gäller det både utbyggnad av raffinaderier och petrokemisk in-

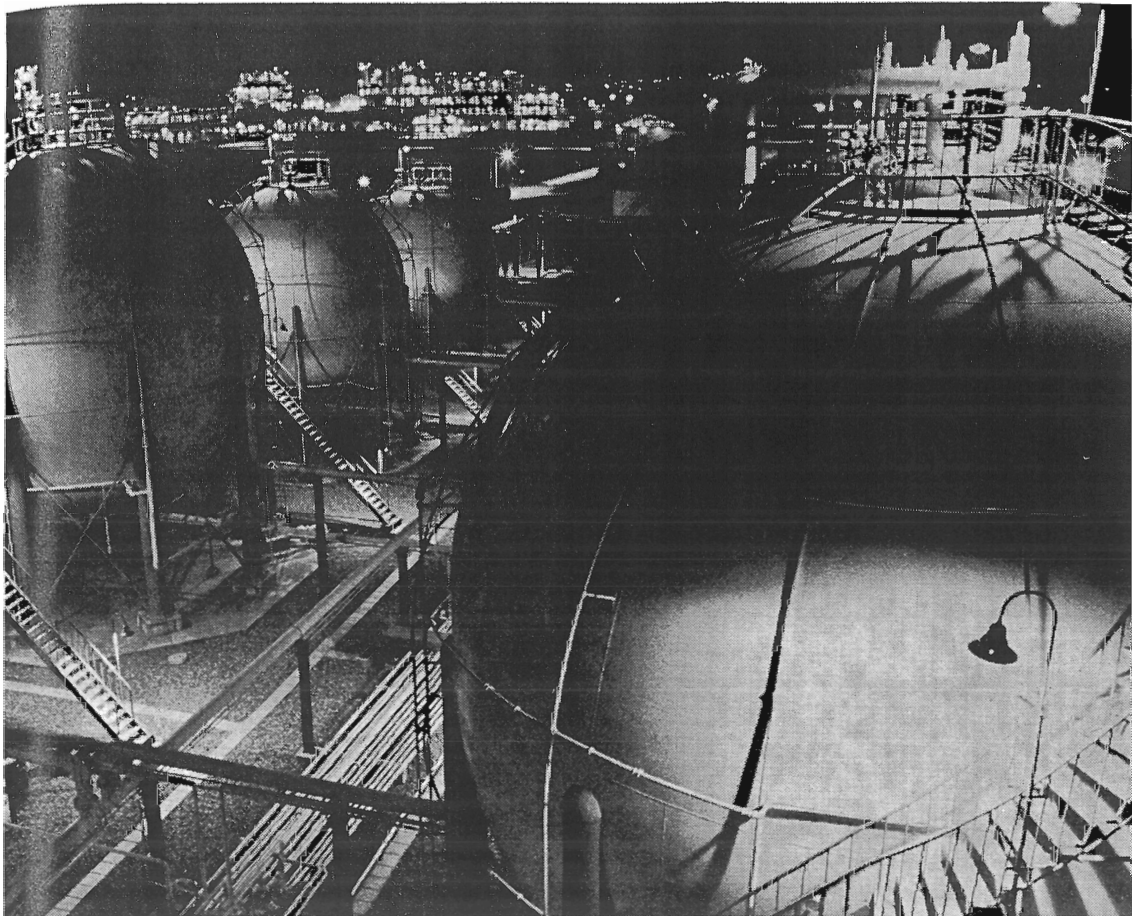
dustri. Ett nytt inslag i den japanska ekonomin är att utbyggnaden skett under betydande utländsk medverkan. Utnyttjande av licensavtal och samarbete med de ledande företagen på världsmarknaden har varit en generell grundtanke i japansk industripolitik efter kriget. Här har den utländska "penetrationen" (av nödtvång) kommit att bestå också i helägda filialföretag och joint ventures.

Japansk originalteknik spelar dock en central roll utanför de grundläggande basprodukterna. Så är tex syntetfiberindustrin på väg att på vissa områden ta över ledningen från USA; det gäller utveckling av nya användningsegenskaper för textilmaterial, "silk like look" och liknande. Produkter från den tunga kemiska industrin och syntetfiber har blivit den snabbast växande delen av den japanska exporten under senare år.

För bilindustrin har frågan om utländsk etablering i Japan just i sommar ställts på sin spets genom Mitsubishi's avtal med Chrysler om en ny stor monteringsanläggning, i vilken Chrysler skulle ha 35 procent. Detta kommer på toppen av pågående fusionssträvanden i den vildvuxna motorindustrin, som haft en Gründer-betonad marknad genom den mångfaldning av transportbehoven som industriexpansionen (och eftersläpande kollektiva investeringar) fört med sig. Transportsidan har kommit före privatbilismen: av mer än 10 miljoner fordon är mindre än 4 miljoner personbilar. Exporten, som hittills avsett mest lastfordon och de närbelägna asiatiska marknaderna, anses erfordra ökad kraftsamling, men än mera är det ett väntat genombrott för personbilar under 70-talet som man rustar sig för.

Så skall till denna bild av överlagrade introduktionsfaser endast läggas, att den resurskrävande konstruktionssektorn — inte minst ett industriellt byggande av en för Japan helt ny karaktär — är på väg att bli nästa stora expansionsfaktor. Insatserna har här hittills bestått i punktvisa — men enorma — satsningar i Tokyo (för olympiaden) och i Osaka (för världsutställningen). Det blir ett angrepp på vad som säkerligen är Japans känsligaste punkt och allvarligaste utvecklingshinder: trångboddheten, bristen på tomtmark och markprisinflationen.

Japan har blivit ett konsumtionssamhälle, och det är en tes i den föregående framställningen

Den senaste fasen i den japanska industrins utveckling koncentreras till kemisk industri. Man bygger nu ut både raffinaderier och petrokemisk industri.

att den inhemska efterfrågan mer och mer blivit grunden för den japanska ekonomiska expansionen. Det finns emellertid en påtaglig motsägelse mellan den konsumtionsnivå som besökaren konfronteras med (i de södra industrialiserade delarna) och den per capita-inkomst som kolkyle-ras från de säkerligen mycket samvetsgrant utförda officiella beräkningarna. Den anges till ca 1 090 dollars, vilket är i nivå med Italien. Regionala skillnader förklarar en del, liksom skillnader mellan jordbruks- och hantverkssektorn och industrisektorn.

Japanerna har emellertid också (av tradition eller av läggning?) valt att lägga den nya köpkraften på "yttre" konsumtion: detta är vad besökaren ser och uppfattar. De två stora konsumtionsområdena livsmedel och bostad har däremot blivit starkt eftersläpande. Även den ökande medelklassen med goda inkomster har härvidlag behållit en traditionell standard, som

i positiva termer kan kallas frugal och spartansk men som i reala termer framstår som klart underutvecklad. Är detta ett kulturellt betingat förhållande som kommer att bestå, eller en eftersläpning som efter hand rättas till? Det från västerländska utgångspunkter givna svaret är inte säkert det rätta.

Upplösningen av de starka spänningar i regionalt och annat avseende, som den snabba tillväxten fört med sig — fördubbling på sju år — framstår emellertid som ett ekonomiskt och politiskt förstarangsproblem, avgörande både för Japans egen interna utveckling och dess relationer till omvärlden. Paradoxen i rubrikens formulering — konkurrens och kontroll — är avsiktlig och pekar på frågan om Japan också funnit en modell för att handskas med de jämvikts- och jämlikhetsproblem som de västerländska industriländerna kämpar med.

Detta blir ledmotivet i en följande artikel.